

Boliger i Middelalderen.

Efter Jakob Falke ved Carl Andersen.

Naar vi ad historisk Vei undersøge, hvorledes Boligerne saa ud i Fortiden, og fra Oldtiden stige ned til Middelalderen, fra den græsk-romerske Verden til den christelig-germanske, gjøre vi paa denne Vandring ikke et Skridt fremad, men, som paa saa mange andre af Culturens Omraader, endogsaa mange Skridt tilbage. I Oldtiden lærte vi en Bolig at kjende, der var af en eiendommelig men dog hoist fuldkommen Beskaffenhed; den var prydet med al tænkelig Ynde, med den største Frihed i Decorationen, og besad alle Fortrinene af en mangfoldig, i høieste Grad uddannet Technik, hvilket Alt kun kunde tænkes tilveiebragt som Resultatet af hoitbegavede Folkeslags gennem Aarhundreder tiltagende Civilisation af den ædleste Smag, den mest fuldenkte, efter Idealet stræbende Konst. Over denne Civilisation, over denne Konst, som ikke destomindre i Overensstemmelse med Historiens almindelige Lov var i Begreb med at gaa under, styrt sig nu barbariske Folkestammer, det ene Bølgeslag efter det andet, og udslukke dem fuldstændig, idetmindste paa den Jordbund, vi nu skulle betræde. Vi staa saaledes ved Begyndelsen af en ny Culturperiode, ved den første Begyndelse til en ny Culturstil, der paa Grund af det lave Standpunkt, hvorpaa Folkedannelsen stod, ikke engang var istand til at drage Nytte af den gamle Verdens kunstneriske Efterladenskaber. Men vi træde jo ogsaa paa en ny Jordbund, komme under Indflydelse af et nyt Klima, hvor den strængere Kulde, Sneen og en større Regnmængde betinge en anden Bygningsmaade og Indretning af Boligen. Naar Grækernes og Romernes Huse fortrinsvis maatte være indrettede paa at beskytte imod Sommerens Hede og Solens Straaler, paa at kunne skaffe Kølighed tilveie ved Hjælp af smaa Lysaabninger, ved Anvendelsen af Marmor og anden Stenklædning, saa betragtede derimod Nordboen Solen som Livets Glædebringer, og havde ingen større Bekymring end den, hvordan han skulde beskytte sig imod det raa Veirlig, imod Stormen og Vinterkulden.

Men der gives dog endnu flere Afgivelser. Medens der i den græsk-romerske Oldtid, til Trods for de utallige Variationer, der betinges og fremkaldes af Hensyn til Formue, Rang, Grundfladens Form og Beskaffenhed, eller kunstneriske Motiver, bestandig er et blivende Princip for Hovedinddelingen og Anordningen, er dette ikke Tilfældet i Norden, Nord for Alperne. Ganske vist gaar ogsaa her Udviklingen ud fra en Grundform. Principet for det sydlige eller antike Hus er Gaardhuset: en indelukket, for oven enten ganske eller for en stor Del aaben Gaard udgjør bestandig det lysgivende Midtpunkt, hvorom de med Tag forsynede Værelser leire sig i en Firkant. Aldeles omvendt gaar det nordiske Hus ud fra det ene og eneste lukkede og med Tag forsynede Rum, Hallen. Det modtager Lyset udvendigfra og indeluttes i sig Alt, Familie, Tjenerskab og Husdyr. Nordens og Sydens Hus, Huset med Hallen og Huset med Gaarden, staa altsaa i fuldstændig Modsætning til hinanden. Men Huset med Hallen har i Middelalderen haft en saare skiftende Historie og i Tidernes Løb antaget meget forskjællige Former, saa at man kun med Vanskelighed gjenfinder det oprindelige Billede. Det engelske Hus er blevet forskjælligt fra det tyske, Huset ved Soen forskjælligt fra Huset i Bjærgene, Ridderens Borg eller Fyrstens Palads afviger i hele sin Grundform fra Kjøbmandens og Borgereus Hus i Byerne. Det sydlige Hus er endog trængt igjennem Alperne ind i mange af Frankrigs og Tysklands Egne, hvor det saa ved Optagelsen af nordiske Elementer har skabt særegne Blandingsformer.

Paa Grund af denne Formernes Mangfoldighed savner Middelalderens Bolig Enhed i Plan, eller denne er snarere rent forsvunden i Tidernes Løb. Dertil kommer Mangelen paa Enhed i Konststil, thi vi have at gjøre med ikke mindre end to eller rettere tre Kunstperioder eller Stilarter, den romanske, den gotiske og endvidere, som den ældste, den merovingiske og karolingiske Tid. Til den Sidste behøve vi rigtignok ikke at tage videre Hensyn, dels fordi det er af større Betydning for vor Opgave, at vi lære mere fuldenkte eller mere uddannede Konsttilstande at kjende, end dem, der ere i Vorden eller aldrig have naaet nogen Fuldkommenhed, dels fordi Konsten i Huset i hine Middelalderens aarle Tider overhovedet ikke har haft synderlig Meget at sige. Sammenlignet med Oldtiden, gjælder forholdsvis det Samme med Hensyn til den romanske Periode, ja selv med Hensyn til den første gotiske Tid; thi det er hoist paa-faldende, hvor Meget der blev anvendt af Pragt, af Farver, af kostbare Stoffer og Guld og Ædelstene paa at pynte Personen selv, Klædningen, Rustningen og Hestene, og hvor Lidet af Sligt der kom Boligens Udstyr til Gode. Middelalderens Bolig lader saaledes Meget tilbage at ønske saavel med Hensyn til Konst

som Hygge; ikke destomindre er den af stor Betydning for os, ikke blot fordi man den Dag idag paa mange Steder i den ser Idealet af en Bolig, men ogsaa fordi den er Udgangspunktet for vore nuværende Tilstande, fordi den har faaet sin selvstændige Charakter paa vor egen Jordbund, i vort Klima, og under Paavirkning af vore egne, om ogsaa dengang mindre udviklede Ideer om Liv, Familie og Samfundsforhold.

Den nys berorte Forskjæl i selve Byggeplanen gjør os her ikke videre Bryderi, da vi jo fortrinsvis beskæftige os med det indre Udstyr. Imidlertid hænger dette dog igjen for meget sammen med hin, til at vi ganske kunne se bort fra Udviklingen af selve Bygningen og fra Værelsernes Betydning og deres Inddeling. Lad os derfor, for de Samfundsklassers Vedkommende, hos hvilke der overhovedet kan blive Spørgsmaal om Konsten, idetmindste i nogle Grundtræk antyde, hvorledes Bygningen historisk formede sig.

Det er alt ovenfor sagt, at det nordiske Hus søger sit Udgangspunkt i den med Tag dækkede og lukkede Hal, som Husets Et og Alt. Denne Hal er, trods alle Forandringer og Tilbygninger, det Fælles og Væsentlige for alle Middelalderens høiere Samfundsklasser. Den er Centralpunktet for det ridderlige Liv; den er Stedet, hvor Lensherren samler sine Vasaller omkring sig, hvor han modtager deres Hyl- ding, hvor han hyder dem Fester og Drikkelag. Den er følgelig en Nødvendighed for Feudaladelens hele Leven og Væren; med den tiltager dens Betydning, den blomstrer med den, men den daler ogsaa med den selv ned til noget Ubetydeligt, til Forhallen, til Opholdsstedet for det ventende Tjenerskab. Under Forudsætning af, at der findes flere Værelser — thi for den lavere Adel, den simple Ridder og Landadelsmanden, var Hallen i lang Tid udelukkende Et og Alt, ikke blot Stedet, hvor Livet pulserede om Dagen, men tillige Herberget, der gav Herskab som Tyende Nattely — forholder Hallen sig til dem, som Samfundet forholder sig til Familien; saalænge Hallen holdtes i Hæder og Ære, stod Samfundslivet over Familielivet; dens Synken og Fald betød derimod med det Samme Familiens og Familielivets Seir.

Bygningsplanens Forskjællighed beroede ogsaa paa, i hvilket Forhold Hallen stod til Beboelsesværelserne. Efterat man var kommen ud over det første Trin til Huset, udgjorde efter den gammelgermanske Plan for et feudaltigt Herresæde ethvert Rum, der havde en særegen Bestemmelse, tillige en særegen, selvstændig Bygning. I Midten laa Hallen, ragende over det Øvrige i Storhed og Pragt, og nogle Trappetrin høiere ved Siden af den, men dog adskilt derfra, laa et Kammer eller en Bygning, der afgav Opholdssted og tillige Soverum for Mand og Hustru, for Børnene og Kvindfolket; endvidere en anden Bygning for det kvindelige Tyende, medens derimod Hallen ogsaa om Natten husede Stridsfølget; saa var der endvidere Staldbygning og Kjøkkenbygning; det Hele var omgivet af Pælegrave og forsynet med en Port, igjennem hvilken Veien førte lige ind til Hallens Indgang. Saaledes saa ikke blot Gaardene ud hos de merovingiske Franker og Carl den Stores Pfalzere, men ogsaa de store Herresæder hos Angler og Sachser, hvis Indretning vi kjende tilstrækkelig til fra Billeder i de gamle angelsachsiske Manuscripter, for ved Hjælp af Fortællingerne at kunne danne os en klar Forestilling derom. Det næste Trin i Udviklingen betegner ikke blot et Fremskridt i Bygningskonsten, men ogsaa et Fremskridt i Culturen, i det sociale Liv. Det sætter Sidebygningerne, især Fruerstuen, i Forbindelse med Hallen, og fører netop derved Kvinden ind i Mændenes Selskab, hvori hun snart derefter, i Ridderromantikens Tidsalder, skulde blive det oplivende og civiliserende Midtpunkt. Angelsachsernes »hornede«, det vil sige den med Hjortetakker paa Mønningen prydede Mjødhal, hvorom Beowulfskvadet taler, kjendte ikke til anden Selskabelighed end Mændenes Drikkelag og Fester.

Men denne Forbindelse imellem de forskjællige Bygningsdele gik for sig ad tvende Veie. Enten bleve nu Sidebygningerne stillede tæt op ad Hallen paa lige Jord, saaledes at Fruerhuset (i Modsætning til Hallen *camera*, *chambre*, Kammer kaldet) stedse befandt sig paa den ene Side, og paa den anden Side enten Kjøkkenet eller Staldrummet, da Maden endnu for det meste blev tilberedt paa Ildstedet i Hallen og et særskilt Kjøkken saaledes kun syntes at være en Nødvendighed for meget fornemme Huse. Kvinstuen fik Dør- og Vinduesaabning ind til Hallen, saa at Hustruen vidste af Alt og kunde tage Del i Alt, hvad der gik for sig i Hallen. Blev nu disse tre eller fire forskjællige Rum forenede under et og samme Fællestag, hvad der ikke forelaa som en Nødvendighed lige fra Begyndelsen af, saa var dermed Huset bygget færdigt. Eller ogsaa — og det er den anden Vei — blev Fruerstuen lagt ovenover Hallen, og dermed var paa en betydningsfuld Maade

Opførelsen af Etager given. Forbindelsen, der i Forstningen skete udefra ad en paa Murens Ydreside anbragt Trappe, tilveiebragtes snart ved Hjælp af en indvendig Trappe, som i den paafølgende krigerske Tid sædvanligvis slyngedes igjennem de tykke Mure.

Det var fornemmelig Normannerne, der i det Hele taget kjendes fra Konsthistorien som dristige Fremskridtsmænd i Bygningskonsten, man skyldte den videre Udvikling, eller maaske endog selve Tilblivelsen af denne sidstnævnte Bygningsmaade. De Steder, hvorhen de rettede deres Røvertog eller Indfald eller hvor de satte sig fast som Erobrere, gjorde de Befæstninger nødvendige, dels for sig selv imod de Undertvungne, dels for dem, der vare Gjenstand for deres Angreb. De store Feudalherreres Hus og Gaard blev nu til en Fæstning, der i farefulde Tider tjente hele Lensfølget til Opholdssted og hvis Forsvar var betroet til det. Derved var det netop, som sagt, at den anden Art tjente som Grundlag, idet den indskrænkede Rummet, der skulde forsvares, til det mindst Mulige. Af Hallen og det ovenover liggende Beboelsesværelse blev der et kolossalt Taarn, Donjon kaldet, med overordentlig tykke Mure, der snart steg til tre, senere til fire Etager. Hvert Stokværk udgjorde et eneste Rum; dog blev Bestemmelsen med Etagerne forandret. Hallen blev lagt i første Etage, men beholdt sin udvendige Indgang, som kunde afbrydes i Farens Dage og under en Beleiring. Stueetagen blev Forraadskammer og blev kun tilgængelig ovenfra. Lenssvendene levede og sov i Hallen, i hvis tykke Mure der ved Siden af Skydeskaarene var hugget Nicher og Gange til at optage Sengene. Anden Etage blev Familienværelset, medens tredje Etage forbeholdtes Børnene, det kvindelige Tyende og kvindelige Sysler.

Dette var Grundformen af de normanske Baroners Borg, der dog i Løbet af det tolvte Aarhundrede, navnlig i sit Indre, udfoldede sig rigere, saavel paa Grund af den romanske Bygningsstils Udvikling, som fordi Riddervæsenet efterhaanden antog rigere og ædiere Former. Ikke blot fik den istedetfor Skydeskaarene skjønne, ofte kuplede Buevinduer, omgivne af den bekjendte normansk-romanske Ornamentik, ikke blot indvendige Buer til at bære det bredere Loft, men den undergik tillige andre betydningsfulde Forandringer. Første Etage blev Bolig for Krigsfolket, medens Hallen blev lagt op i anden Etage og som Hæderssalen og Stedet, hvor Lensherren modtog sine Gjæster og gav sine Gjæstebud, smykket med al den Konst, man havde at raade over. Tredie og fjerde Etage forbeholdtes Familien, men bleve nu, i Samklang med mere forfinede Sæder, en mere udviklet Følelse for Anstanden og de større Krav, Gjæstfriheden efterhaanden stillede, afdelte i forskjællige Kamre. Men bestandig vedblev dog Hallen og Beboelsesleiligheden i deres Adskillelse og i deres nu engang vedtagne Betydning, at udgjøre to Hovedbestanddele. Og de vedblev med at være det, selv efter at Krigsfølget i den gotiske Stils Tid var forlagt til Sidebygninger, Donjonen med fortyndede Mure var forvandlet til et egentligt Palads og begge Dele omgivne af Staldbygninger med taarnede Mure og nu som et samlet Complex dannede Borgen. Først da Baronernes Lensherlighed forsvandt, da Kongehoffet trak hele Adelen til sig og slugte alle særskilte Hofholdninger, sank Hallen saavel i arkitektonisk som i politisk og social Betydning.

(Fortsættes.)

Den skønne Sommertid.

Golfstrømmen er naturligvis udmærket for alle os Europæere, der nyde Godt af dens Mildhed og Fugtighed i de Aarstider, som ellers vilde være kolde og tørre; den varmer os om Vinteren, den frier os for altfor tørre Somre, men den synes os stundom at gjøre vel Meget af det Gode, og hvis den undertiden kunde holde lidt mere Maade, vilde det være os ulige kjærere. Thi naar man har solet i mørkt Ruskveir eller i Snesjap, og naar man har døiet »Paaske-Østens« bidende og svidende Past i Marts-April, saa længes man rigtignok efter den skønne Mai, og naar man — hvad virkelig hænder — bliver skuffet af denne, saa bliver man dobbelt begjærlig efter de tre rigtige Sommermaaneder, og man føler sig mere end dobbelt skuffet, naar disse sørgelig tidt vise sig blot som en grøn Fortsættelse af den graa, sorte og hvide Vinter.

Denne Sommer var det, som bekjendt, atter rent galt. De virkelige Landboere og de, der kun kunne kaldes Landliggere, vare lige fortvivlede og ilde stedte. Man søgte at skuffe sig selv med den bekjendte, noget uklare Forestilling om, at det dog engang maatte »regne af«, som om der histoppe skulde være et vist Forraad, hvis overdrevne ødsle Benyttelse maatte føre til en midlertidig himmelsk Vandmangel. Men man blev skuffet og atter skuffet; Skyerne blive